

Jak Wojtek został ..... pomnikiem

Krótki przewodnik dla tropicieli pomników przyrody

Giżycko 2011

Jak Wojtek został ..... pomnikiem

Krótki przewodnik dla tropicieli pomników przyrody

*„Jest dąb nad Mukrem, na wschodnim brzegu jeziora.
Idąc od Zgonu na pierwszym cyplu stoi tuż nad wodą – olbrzym tysiącletni,
mocno wsparty w ziemię, szeroko rozrosły.
Pamięta on całą historię tej ziemi i dzieje ludu mazurskiego.
Gdyby przemówił kiedyś ludzkim głosem, ileż wspaniałych tajemnic
mógłby zdradzić, ileż odkryłby piękna przeszłości, iluż ludziom przypomniałby to,
o czym niektórzy z nich nie chcą pamiętać!
Dąb tysiącletni szumi językiem puszczy i tylko ten,
kto potrafi słuchać, rozumie jego dębową mowę”*

„Jest dąb nad Mukrem” Karol Matłek

Spis treści

Wstęp	3
Pomniki przyrody od podszewki, czyli wszystko co w teorii wiedzieć warto	4
1. Pomnik przyrody – co to takiego?	4
2. Jakie twory przyrody ożywionej można uznać za pomniki przyrody?	5
3. A co o pomnikach przyrody mówi nasze prawo?	6
4. Ile pomników przyrody zarejestrowano dotychczas w Regionie Wielkich Jezior Mazurskich?	9
5. Przykłady drzew pomnikowych z Regionu Wielkich Jezior Mazurskich	10
6. Jak oznacza się drzewa pomnikowe?	12
Instrukcja – jak opisywać i określać parametry pomnika przyrody podczas inwentaryzacji terenowej	13
1. Jak rozpoznać potencjalny pomnik przyrody?	14
2. Co powinniśmy wiedzieć o naszym obiekcie?	15
3. Obwód pnia	15
4. Gatunek	17
5. Wysokość	26
6. Wiek	26
7. Ocena stanu zdrowotnego	29
Mamy ciekawe drzewo i co dalej?	
Procedura zgłaszania pod ochronę pomników przyrody	30
1. Przygotowanie dokumentacji	30
2. „Nasz kandydat”, czyli najwyższy czas na jakiś przykład!	34
Ważniejsze wykorzystane pozycje literatury	39

Wstęp

Ochrona pomnikowa uważana jest za najstarszą, pierwszą świadomie wprowadzoną formę ochrony przyrody. Odświeżmy więc nieco pamięć i przypomnijmy tą, wydaje się w ostatnich latach zapomnianą formę ochrony. Mimo szczególnie dużej liczby powstających, zwłaszcza obszarowych form ochrony przyrody, ochrona pomnikowa powinna nadal zajmować ważne miejsce w nowoczesnej ochronie przyrody. Wśród obiektów godnych miana pomników przyrody, szczególną grupę stanowią swego rodzaju świadkowie zamierzchłych czasów - stare i dorodne okazy drzew. Warto otaczać szczególną opieką te żywe pomniki historii, będące jednocześnie środowiskiem życia wielu organizmów.

Wobec nasilających się różnego rodzaju zagrożeń, zwłaszcza w warunkach miejskich, niezbędne jest podejmowanie wszelkich działań umożliwiających zabezpieczanie starych drzew, obejmując je ochroną prawną. Aby ochrona taka była naprawdę skuteczna musi być powszechnie rozumiana i akceptowana, a działania w jej zakresie dotyczyć skali lokalnej – lokalnej przyrody i lokalnej społeczności. Na terenie wielu gmin rosną okazy dorodnych przedstawicieli różnych gatunków spełniające odpowiednie kryteria, niestety w większości drzewa te nie doczekały się wpisu do odpowiednich rejestrów. Dlatego jak najczęstsza powinna być współpraca na różnych szczeblach, zarówno organów administracyjnych, lokalnych organizacji ekologicznych, jak i lokalnego społeczeństwa, na rzecz inicjowania działań zmierzających do objęcia szczególnie cennych tworów przyrodniczych ochroną pomnikową.

Niniejszy przewodnik powstał, aby zachęcić wszystkich, którym leży na sercu ochrona przyrody, do wyszukiwania w swojej najbliższej okolicy obiektów godnych ochrony i podejmowania działań na rzecz sprawnego tworzenia wielu nowych pomników. W tym procesie mają pomóc zawarte w przewodniku informacje dotyczące teoretycznej strony zagadnienia pomnika przyrody w świetle aktualnie obowiązujących przepisów prawnych, ich aktualnego stanu w rejestrach pomnikowych w województwie, ale przede wszystkim praktyczne wskazówki jak identyfikować i inwentaryzować dorodne okazy przyrody oraz w jaki sposób zainicjować postępowanie administracyjne w sprawach z zakresu ochrony pomników przyrody.

Należy mieć nadzieję, że uzyskane podczas inwentaryzacji wyniki, zgłoszone właściwym organom administracyjnym, w znacznym stopniu mogą przyczynić się do usprawnienia procesu ustanawiania i wpisania tych obiektów do urzędowych rejestrów. Aktywny udział w procesie powstawania pomników przyrody z pewnością przyczyni się również do lepszego poznania okolicznej przyrody i pozwoli na indywidualny udział w jej ochronie. Każdy z nas może przyczynić się do objęcia ochroną pomnikową jakiegoś wyjątkowego drzewa...

Pomniki przyrody od podszewki, czyli wszystko co w teorii wiedzieć warto

Pomnik przyrody – co to takiego?

Podstawą prawną tworzenia pomników przyrody w Polsce jest Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Art. 40 ust. 1. Ustawy określa pomniki przyrody jako: *„pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiętkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałych rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie”*.

Pomnik przyrody to twór, który oparł się powszechnym zmianom wprowadzanym przez człowieka, ostał się wśród ujednoczonego krajobrazu, jest postrzegany przez lokalną społeczność lub lokalnych przyrodników jako coś wyjątkowego, wyróżniającego się, co trzeba otoczyć opieką, chronić, zachować dla przyszłych pokoleń. Twórcą pojęcia „pomnik przyrody” jest niemiecki przyrodnik, geograf i podróżnik Alexander von Humboldt (1769 – 1859). Jako jeden z pierwszych zwracał uwagę na konieczność ochrony przyrody, a terminu „pomnik przyrody” użył pod wpływem niezapomnianego wrażenia, jakie na nim wywarły olbrzymie sędziwe drzewa oglądane w Ameryce Południowej. Z czasem terminu zaczęto używać nie tylko na określenie wiekowych drzew, ale także innych obiektów przyrodniczych.

Wyróżnianie pomnikowych drzew, ich opis i rejestrację rozpoczęto w Polsce w XIX wieku, choć proces ten na większą skalę rozpoczął się dopiero na początku XX wieku. Od tego czasu w naszym kraju ochroną objęto prawie

35 tys. pomników przyrody, z czego 27 tys. stanowią okazy rodzimych gatunków drzew: dęby, lipy, klony, jesiony i inne. Najbardziej znanym drzewem liściastym uznanym za pomnik jest 670 letni dąb „Bartek” w Zagnańsku, o obwodzie 985 cm. Najstarszym krzewem – pomnikiem, o ile jeszcze żyje, jest cis pospolity w miejscowości Henryków Lubański, który może liczyć obecnie 1271 lat.

Prawo chroni pomniki przyrody; zabronione jest ich niszczenie, uszkodzenie i umieszczanie reklam, nikt nie może ich ściąć, aż do ich naturalnej śmierci. Gdy drzewo pomnikowe choruje lub starzeje się otacza się je szczególną troską. Poddaje się je leczeniu, zabiegom chirurgicznym, wzmacnia specjalnymi podporami itd. Pojęcie pomnik przyrody może odnosić się do tworów pojedynczych, jak i ich skupień, tworów przyrody ożywionej i nieożywionej. Niniejsze opracowanie poświęcone zostało ożywionej części pomników przyrody, szczególnie drzewom pomnikowym.

Jakie twory przyrody ożywionej można uznać za pomniki przyrody?

1. Drzewa lub krzewy wyróżniające się indywidualnymi cechami, osiągniętym wiekiem lub rozmiarami spośród drzew i krzewów tego samego gatunku występujących na danym obszarze, albo osiągające rozmiary rzadko spotykane w kraju lub regionie.
2. Drzewa nawet mniejszych rozmiarów, ale spełniające przynajmniej jedno z następujących kryteriów:
  - należące do gatunków rzadko występujących, w tym objętych ochroną gatunkową;
  - stanowiące siedliska roślin, zwierząt lub grzybów objętych ochroną gatunkową, zagrożonych wyginięciem lub rzadko występujących;
  - o unikatowej wartości przyrodniczej;
  - o szczególnej wartości kulturowej, naukowej i społecznej lub stanowiące element charakterystyczny krajobrazów kulturowych.
3. Za pomniki przyrody mogą być uznawane aleje złożone z drzew spełniających przynajmniej jedno z kryteriów wymienionych wyżej.
4. Za pomniki przyrody mogą być uznawane drzewostany lub inne skupiska drzew lub krzewów spełniających przynajmniej jedno z kryteriów wyżej.

5. Za pomniki przyrody mogą być uznawane drzewa martwe lub ich pozostałości, odznaczające się szczególną wartością przyrodniczą, naukową, kulturową, historyczną bądź krajobrazową.
6. Za pomniki przyrody mogą być uznawane trwałe osobniki lub skupiska roślin zielnych odznaczające się wartością przyrodniczą, naukową, kulturową, historyczną bądź krajobrazową, w tym w szczególności o unikatowych rozmiarach lub pokroju.

A co o pomnikach przyrody mówi nasze prawo?

Podstawą prawną tworzenia pomników przyrody w Polsce jest *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*. Oto zestawienie przepisów ustawy odnoszących się do tej formy ochrony przyrody.

Art. 6.

1. *Formami ochrony przyrody są:*

- 1) *parki narodowe;*
- 2) *rezerваты przyrody;*
- 3) *parki krajobrazowe;*
- 4) *obszary chronionego krajobrazu;*
- 5) *obszary Natura 2000;*
- 6) ***pomniki przyrody;***
- 7) *stanowiska dokumentacyjne;*
- 8) *użytki ekologiczne;*
- 9) *zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;*

10) *ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.*

W drodze porozumienia z sąsiednimi państwami mogą być wyznaczane przygraniczne obszary cenne pod względem przyrodniczym w celu ich wspólnej ochrony.

Art. 40.

1. *Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy*

gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie.

- 2. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu.*
- 3. Minister właściwy do spraw środowiska może określić, w drodze rozporządzenia, kryteria uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody, kierując się potrzebą ochrony drzew i krzewów ze względu na ich wielkość, wiek, pokrój i znaczenie historyczne, a odnośnie tworów przyrody nieożywionej - ze względu na ich znaczenie naukowe, estetyczne i krajobrazowe.*

Art. 44.

- 1. Ustanowienie pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego następuje w drodze uchwały rady gminy.*
- 2. Uchwała rady gminy, o której mowa w ust. 1, określa nazwę danego obiektu lub obszaru, jego położenie, sprawującego nadzór, szczególne cele ochrony, w razie potrzeby ustalenia dotyczące jego czynnej ochrony oraz zakazy właściwe dla tego obiektu, obszaru lub jego części, wybrane spośród zakazów wymienionych w art. 45 ust. 1.*
- 3. Zniesienia formy ochrony przyrody, o której mowa w ust. 1, dokonuje rada gminy w drodze uchwały.*
- 3a. Projekty uchwał, o których mowa w ust. 1 i 3, wymagają uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.*
- 4. Zniesienie formy ochrony przyrody, o której mowa w ust. 1, następuje w razie utraty wartości przyrodniczych, ze względu na które ustanowiono formę ochrony przyrody, lub w razie konieczności realizacji inwestycji celu publicznego lub zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego.*

Art. 45.

- 1. W stosunku do pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego mogą być wprowadzone następujące zakazy:*
  - 1) niszczenia, uszkodzania lub przekształcania obiektu lub obszaru;*

- 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym lub przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymywaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
  - 3) uszkadzania i zanieczyszczania gleby;
  - 4) dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;
  - 5) likwidowania, zasypywania i przekształcania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
  - 6) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych;
  - 7) zmiany sposobu użytkowania ziemi;
  - 8) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu;
  - 9) umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia nor, legowisk zwierzęcych oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką;
  - 10) zbioru, niszczenia, uszkadzania roślin i grzybów na obszarach użytków ekologicznych, utworzonych w celu ochrony stanowisk, siedlisk lub ostoi roślin i grzybów chronionych;
  - 11) umieszczania tablic reklamowych.
2. Zakazy, o których mowa w ust. 1, nie dotyczą:
- 1) prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody;
  - 2) realizacji inwestycji celu publicznego po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody;
  - 3) zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa;
  - 4) likwidowania nagłych zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego i prowadzenia akcji ratowniczych.

Art. 127.

Kto umyślnie:

- 1) narusza zakazy obowiązujące w:
    - a) parkach narodowych,
    - b) rezerwach przyrody,
    - c) parkach krajobrazowych,
    - d) obszarach chronionego krajobrazu,
    - e) obszarach Natura 2000,
  - 2) narusza zakazy obowiązujące w stosunku do:
    - a) pomników przyrody,
    - b) stanowisk dokumentacyjnych,
    - c) użytków ekologicznych,
    - d) zespołów przyrodniczo-krajobrazowych,
    - e) roślin, zwierząt lub grzybów objętych ochroną gatunkową,
  - 3) nie zgłasza do rejestru, o którym mowa w art. 64 ust. 1, posiadanych lub hodowlanych zwierząt,
  - 4) posiada okazy gatunków bez zezwolenia, o którym mowa w art. 56 ust. 2,
  - 5) narusza zakaz, o którym mowa w art. 119a ust. 1
- podlega karze aresztu albo grzywny.

Ile pomników przyrody zarejestrowano dotychczas w Regionie Wielkich Jezior Mazurskich?

(Źródło: opracowanie własne na podstawie www.olsztyn.rdos.gov.pl stan na 31 stycznia 2010).

W województwie warmińsko-mazurskim zarejestrowanych jest 2429 obiektów objętych ochroną pomnikową. W Regionie Wielkich Jezior Mazurskich ustanowiono 378 pomników przyrody. Wśród nich znajduje się 39 tworów przyrody nieożywionej, reprezentowanych przez granitowe i gnejsowe głazy narzutowe oraz 339 obiektów przyrody żywej, w większości pojedynczych drzew i grup drzew, ale także krzewów, alei oraz jedno stanowisko rośliny chronionej. Najliczniej reprezentowanymi gatunkami wśród drzew pomnikowych są: dąb szypułkowy (*Quercus robur*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), modrzew europejski (*Larix decidua*) oraz jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*).

Mazurskie pomniki przyrody to również: klon zwyczajny (*Acer platanoides*), olsza czarna (*Alnus glutinosa*), brzoza brodawkowata (*Betula pendula*), buk zwyczajny (*Fagus sylvatica*), sosna zwyczajna (*Pinus silvestris*) oraz świerk pospolity (*Picea abies*). Ochroną pomnikową objęto kilka okazałych wiązów (*Ulmus laevis*, *Ulmus minor*), także ze względu na rzadkość występowania tego gatunku. Wśród pomników przyrody w Regionie znalazło się także kilkanaście drzew obcego pochodzenia, najczęściej drzew ozdobnych aklimatyzowanych w parkach miejskich lub w okolicach budynków użyteczności publicznej, są to m. in. magnolia drzewiasta (*Magnolia acuminata*), leszczyna turecka (*Corylus colurna*), klon srebrzysty (*Acer saccharinum*), miłorząb dwuklapowy (*Ginkgo biloba*), kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*), dąb czerwony (*Quercus rubra*). Krzewy pomnikowe to kilka okazów żywotnika zachodniego (*Thuja occidentalis*) i żywotnika olbrzymiego (*Thuja plicata*) oraz cis pospolity (*Taxus baccata*), który na naturalnych stanowiskach występowania podlega ochronie gatunkowej. Za pomnik przyrody uznano także stanowisko kłoci wiechowatej (*Cladium mariscus*), rzadkiej rośliny wodnej występującej w jeziorze Lisunie Małe w okolicach Mikołajek.

Przykłady drzew pomnikowych z Regionu Wielkich Jezior Mazurskich

„Dąb nad Mukrem” im. Karola Małłki i „Królewska Sosna” - dwa pomnikowe drzewa znajdujące się na trasie leśnej ścieżki edukacyjnej wytyczonej wzdłuż wschodniego brzegu jez. Mokrego. Dąb nad Mukrem zyskał sławę dzięki pisarzowi i działaczowi mazurskiemu K. Małłkowi. Dąb rośnie na nadjeziornej polanie. To ok. 310 letnie drzewo ma piękną rozłożystą koronę, 25 m wysokości i 465 cm obwodu. Ok. 100 m na wschód od dębu stoi martwa już „Królewska Sosna”. Obumierając miała ok. 280 lat. Ma 410 cm obwodu i ok. 30 m wysokości.

„Królewskie Dęby” i „Sosna Lira” w Rucianem-Nidzie, nad jeziorem Guzianka, przy szosie do Pisz; naprzeciwko zabytkowej wyluszcarni nasion rosną dwa wspaniałe dęby, o obwodach 552 i 476 cm, wysokości ok. 26 m i wieku około 300 i 280 lat. Ok. 1,5 km dalej, przy drodze do Nidy rośnie „Sosna Lira” ma ok. 260 lat, obwód ok. 450 cm i 27 m wysokości. Nazwa wzięła się od jej charakterystycznego pokroju w kształcie liry.

„**Zakochana Para**”- to 160 letni dąb szypułkowy oplatający konarami 250 letnią sosnę zwyczajną. On ma w pasie 270 cm, ona 275 cm. On jest wysoki na 18 metrów, ona o 10 metrów wyższa. Drzewa różnych gatunków „obejmujące się nawzajem” nie są dość często spotykanym widokiem. Zakochani stoją tuż przy drodze z Krutyńi do Jez. Mokrego, przy ścieżce przyrodniczej do rezerwatu „Zakręt”, na żółtym szlaku pieszym im. K. Małłka.

„**Mazurski Dąb Bartny**”- dąb szypułkowy bartny o obwodzie 315 cm i wysokości 28m, rosnący na skraju rezerwatu „Zakręt”, około 200 m w głąb lasu ścieżką obok „Dębu Krutyńskiego”, to przykład drzewa wykorzystywanego do celów bartniczych.

„**Kasztanowiec „Frank**”- rośnie tuż koło szkoły podstawowej w Rydzewie. Został posadzony przed II wojną światową. Pod drzewem organizowane są szkolne uroczystości oraz testy prawdomówności, bowiem legenda głosi, że włożona w szczelinę kasztanowca dłoń odczuje ciepło – jeśli jej właściciel mówi prawdę, a zimno – gdy kłamie. Uczniowie aktywnie walczą ze szkodnikiem szrotówkiem kasztanowcowiaczkiem, który atakuje „Franka”. Grabią i palą zaatakowane liście, organizują fundusze na zakup szczepionki, dbają o naturalnych lekarzy takich drzew np. sikorę bogatkę, wystawiając obok szkoły duży karmnik.

„**Bracia Syjamscy**”, to dwa dęby szypułkowe zrosnięte jedną gałęzią, o obwodzie 85 cm, 110 cm oraz wysokości 10 m. Rosną przy drodze leśnej, odchodzącej od drogi gruntowej prowadzącej z osady Kołoin do Cierzpięt, 200 m od leśniczówki Kołoin.

„**Dąb Diany**”- największy dąb w Mazurskim Parku Krajobrazowym, rosnący w grądzie przy północno-zachodnim brzegu Jeziora Gardyńskiego; dąb szypułkowy o obwodzie 610 cm i wysokości 29 m.

„**Dąb Oliwii**”, dąb kandelabrowy rosnący 1 km na południowy zachód od wsi Bobrówko; dąb szypułkowy - o obwodzie 440 cm i wysokości 29 m.

„**Wojciech**”, „**Wyniosły**”, „**Dowejko**”, „**Domejko**” to dęby szypułkowe rosnące w Lesie Miejskim w Giżycku. Najstarszy z nich „Wojciech” liczy 640 lat, obwód 616 cm.

Klon zwyczajny w miejscowości Nowy Most, przy drodze wiejskiej obok posesji W. Baby; obwód 345 cm, wysokość 28 m.

Wierza krucha we wsi Ukta, przy rozwidleniu dróg w kierunku wsi Wojnowo i Osiniak; obwód 302 cm, wysokość 25 m.

Aleja lipowa we wsi Ukta, droga gruntowa od zlewni mleka do granicy lasu w kierunku osady Kamień; 23 lipy drobnolistne - o obwodach od 208 do 430 cm, 3 klony pospolite o obwodach od 202 do 250 cm; wysokość drzew: 15-25 m.

Lipa drobnolistna we wsi Iznota przy drodze publicznej, biegnącej w lewo za mostem; obw. 302 cm, wys. 25 m.

Osiem klonów pospolitych w miejscowości Iznota, przy drodze publicznej, o obwodzie od 200 do 340 cm, wysokość drzew: 20-25 m.

„**Kłoc wiechowata**”, stanowisko rzadkiej rośliny wodnej występującej w jeziorze Lisunie Małe, w pasie trzcinowisk, w gminie Mikołajki - Nadleśnictwo Maskulińskie.

Sprawdź czy w twoim otoczeniu znajdują się drzewa pomnikowe. W twojej okolicy na pewno również znajdują się ciekawe i piękne pomniki przyrody. Jeśli nie miałeś/miałaś do tej pory okazji ich zobaczyć, na stronie internetowej Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie www.olsztyn.rdos.gov.pl w zakładce *Formy ochrony przyrody w województwie/Pomniki przyrody* znajdziesz urzędowy rejestr tworów przyrody chronionych w poszczególnych gminach województwa warmińsko-mazurskiego wraz z ich lokalizacją i datą ustanowienia. Potem pozostaje je tylko odnaleźć podczas długiego spaceru.

Jak oznacza się drzewa pomnikowe?

Pomniki przyrody, podobnie jak inne formy ochrony przyrody, są wprowadzane do urzędowych rejestrów i oznaczane w terenie odpowiednimi tabliczkami, zgodnymi z urzędowym oznakowaniem. Dzięki takiej informacji łatwo w praktyce zorientować się, czy dany obiekt przyrody podlega lub nie ochronie. Tablicę informacyjną z godłem państwowym i napisem „Pomnik przyrody” umieszcza określony uchwałą rady gminy, organ sprawujący nadzór

nad pomnikiem przyrody. Zgodnie z art. 115 ustawy o ochronie przyrody tablica ta powinna zostać umieszczona „na obrzeżach lub w pobliżu formy ochrony przyrody”. W praktyce tablice umieszcza się w pobliżu pomnika na wbitych w ziemię palikach, rzadziej na pniach drzew ze względu na możliwe ich uszkodzenia. Pojedyncze drzewa otacza się często balustradą lub płotkiem. Szczegółowe zasady oznakowania pomników przyrody oraz wzory tablic określa *Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 10 grudnia 2004 r. w sprawie wzorów tablic, zał. nr 2 i 3*. Funkcjonują dwa nieco różniące się rodzaje tablic, inne dla pomników przyrody będących pojedynczymi tworamii przyrody, inne dla pomników będących ich skupiskami. Wzory tablic przedstawione zostały w dalszej części opracowania.

Instrukcja – jak opisywać i określać parametry pomnika przyrody podczas inwentaryzacji terenowej.

Podstawą inwentaryzacji przyrodniczej są prace mające na celu odnalezienie w terenie i opisanie pięknych i wartościowych elementów przyrody. Jednocześnie możemy ruszyć szlakiem pomników już istniejących i zweryfikować stan tych obiektów. Mamy więc za zadanie wyszukać, oznaczyć, dokonać pomiarów odpowiednich parametrów (o tym więcej poniżej) oraz ustalić lokalizację. Podczas inwentaryzacji wykonujemy dokumentację – robimy zdjęcia oraz zapisujemy wszystkie pomiary i uwagi. Zebrane materiały posłużą do opracowania wniosków o objęcie drzewa ochroną prawną. Do próby utworzenia pomnika przyrody należy podejść z rozwagą i pełną odpowiedzialnością, a badania wykonać rzetelnie i dokładnie. Im dokładniej sporządzimy analizę, tym ma ona większą wartość naukową i jest jednym z ważniejszych atutów, które przemawiają w formalnym procesie tworzenia ww. form ochrony przyrody. Zaplanujmy zatem dłuższy spacer po okolicy, zabierzmy miarki, notatniki, klucze do oznaczania drzew i krzewów i aparaty fotograficzne i do dzieła!

Poszukując okazów drzew na pomniki przyrody, warto pamiętać, że ich liczba i występowanie nie idzie w parze ze stopniem przekształcenia środowiska. Najwięcej drzew pomnikowych odnajdziemy na obszarach leśnych, w krajobrazie rolniczym, w zadrzewieniach śródpolnych i przydrożnych, a na obszarach miast wśród zieleni parków, historycznych ogrodów, cmentarzy, wśród zieleni

towarzyszącej ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, obiektom kolejowym oraz osiedlom mieszkaniowym.

Jak rozpoznać potencjalny pomnik przyrody?

Kryteria uznania za obiekt chroniony nie są precyzyjne. Pomnik przyrody powinien być przede wszystkim tworem przyrody **wyróżniającym się z otoczenia nieprzeciętnymi cechami w skali lokalnej**. Do nas należy owa interpretacja i uzasadnienie „cechy wyróżniającej”, może to być wielkość, wiek, pokrój, rzadkość występowania, jego walory estetyczne, związek z postaciami lub wydarzeniami historycznymi czy szczególnie wartość, jaką twór ten pełni w przyrodzie, krajobrazie. W przypadku drzew i krzewów są to cechy odróżniające od innych, należących do tej samej jednostki taksonomicznej. Za pomnik przyrody uznawane są często drzewa o nietypowych kształtach np. zrosnięte pniami lub konarami. Pamiętajmy, że właściwsze wydaje się tworzenie pomników z drzew pięknych i okazałych, a niekoniecznie najstarszych i najgrubszych. Dzięki temu rośnie szansa, że chronione okazy będą żyły jeszcze długo i zdrowo. Ochroną warto obejmować zwłaszcza zgrupowania cennych, dorodnych drzew, jak charakterystyczne dla terenów mazurskich aleje przydrożne, zwróćmy więc na nie szczególną uwagę. Grupą roślin drzewiastych szczególnie zaniedbanych pod względem ochrony są krzewy. Wynika to zapewne głównie z faktu, że nie są tak okazałe jak drzewa i mniej rzucają się w oczy. Trudniej więc znaleźć cenne okazy w terenie. Dlatego warto wzmocnić intensywność wyszukiwania kandydatów na pomniki także wśród krzewów.

Co powinniśmy wiedzieć o naszym obiekcie?

W praktyce niezbędnym minimum, które należałoby zbadać poszukując wyróżniających się obiektów godnych miana pomnika przyrody, są takie cechy jak: gatunek, obwód pnia, szacunkowa wysokość, szacunkowy wiek oraz stan zdrowotny.

Obwód pnia

Utarło się, że w opisie drzewa, które ma zostać objęte ochroną jako pomnik, podstawowe znaczenia mają jego rozmiary, szczególnie grubość jego pnia. Możemy mierzyć tzw. pierśnicę, czyli średnicę pnia na wysokości piersi człowieka, a dokładnie 130 cm nad ziemią. Pierśnicę mierzy się średnicomierzem (olbrzymią suwmiarką), potocznie nazywanym klupą. Dużo łatwiej zmierzyć obwód pierśnicowy, czyli obwód pnia również na wysokości 130 cm nad poziomem gruntu. Jeżeli poziom ten jest nierówny, stajemy tam, gdzie podłoże osiąga najwyższe położenie (na górce). Gdy na wskazanej wysokości drzewo posiada różnego rodzaju narośla, zgrubienia obwód mierzymy poniżej zmiany, czyli tam gdzie drzewo osiąga najmniejsze rozmiary. Podczas pomiarów należy dbać o to, aby użyta miarka była na jednym poziomie, nie była skręcona ani zaczepiona o wystające gałęzie, gdyż obwód pnia podajemy z dokładnością do 1 cm. Jeżeli drzewo na wysokości 130 cm posiada kilka pni to mierzymy wszystkie i podajemy każdy osobno, nie można tych wymiarów zsumować. Pomiarów najlepiej dokonywać taśmą mierniczą o dł. 3 lub 5 m. Obwód pnia podaje się w (cm). Mając obwód drzewa możemy w prosty sposób obliczyć jego średnicę, korzystając ze wzoru na obwód koła.

$$\text{średnica drzewa} = \text{obwód drzewa} : 3,14 (\pi)$$

W tabelach opracowanych przez rozmaite instytucje należy sprawdzić, czy grubość pnia pozwala na wyniesienie drzewa do godności pomnika, czy też zabrakło do tego kilku centymetrów. Należy jednak pamiętać, iż wzorcowe wymiary graniczne uśredniono dla całego obszaru Polski, dlatego też powinny one stanowić jedynie ogólną wskazówkę do typowania drzew do ochrony prawnej. Często drzewa o znacznie mniejszych rozmiarach mogą dla kon-kretnego regionu stanowić najstarsze, największe i stąd najcenniejsze okazy.

Tab. 1. Wartości obwodów (w cm) jako orientacyjne dolne granice dla drzew pomnikowych gatunków rodzimych i obcych, najczęściej spotykanych w lasach, zadrzewieniach, miastach, zabytkowych parkach i ogrodach oraz terenach śródpolnych.

	Gatunek	Kwalifikujące na pomnik przyrody – obowiązujące obecnie w lasach	Kwalifikujące na pomnik przyrody poza lasami – propozycja P. Rucińskiego (1998)
1	brzoza brodawkowata	220	200
2	buk zwyczajny	314	300
3	choina kanadyjska	-	200
4	dąb czerwony	-	300
5	dąb szypułkowy	380	300
6	głóg	94	-
7	grab zwyczajny	190	200
8	jałowiec	-	75
9	jarząg pospolity	160	100
10	jarząg szwedzki	-	100
11	jesion wyniosły	250	250
12	kasztanowiec	-	300
13	klon jawor	-	225
14	klon polny	160	225
15	klon zwyczajny	220	225
16	klon srebrzysty	-	225
17	leszczyna	94	wszystkie drzewiaste
18	leszczyna turecka	-	250
19	lipy	314	300
20	magnolia	-	150
21	miłorząb	-	150
22	modrzewie	314	250
23	olsza czarna	-	225
24	platan klonolistny	-	300
25	robinia akacyjowa	-	300
26	sosna czarna	-	275
27	sosna zwyczajna	314	-
28	sosna wejmutka	-	275
29	świerk	314	275
30	topola biała	380	400
31	topola osika	-	200
32	wierzba biała	314	300
33	wiąz szypułkowy	220	225
34	wiąz polny	220	225
35	żywołtniki	-	100

Źródła do Tab. 1.:

kolumna I: Instrukcja do sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Departament Leśnictwa, Załącznik nr 11 do Instrukcji Urządzania Lasów, Warszawa 1996 kolumna II: Ruciński P. 1998. Motywy i kryteria uznawania tworów przyrody za pomniki. Las Polski (1998), 23: 7-10.

Gatunek

Jeśli nie jesteśmy ekspertami w rozpoznaniu gatunków drzew, podczas poszukiwań warto mieć ze sobą odpowiednie klucze i przewodniki. W rozpoznawaniu gatunków pomoże również załączona kolorowa wkładka, zawierająca zdjęcia najczęściej rejestrowanych gatunków drzew pomnikowych w naszym Regionie. Ochroną pomnikową można objąć zarówno rodzime gatunki drzew jak i gatunki obcego pochodzenia. W przypadku tych drugich, czyli gatunków drzew występujących na granicy lub poza granicą naturalnego zasięgu, ochroną obejmuje się okazy o nieco mniejszych rozmiarach obwodów.

Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę gatunków drzew* najczęściej będących pomnikami przyrody w Regionie WJM. Będzie ona pomocna podczas terenowej inwentaryzacji obszarów zieleni.

Dąb szypułkowy *Quercus robur*

Potężne drzewo liściaste, osiagające imponujące rozmiary, długowieczne

Pień - prosty, równy, z wyraźnie zaznaczoną szyją korzeniową

Kora - szara, o podłużnych, głębokich spękaniach

Korona - zmienna, najczęściej kopulasta, potężne konary szeroko rozchylające się na boki, gałęzie niezbyt liczne

Liście - charakterystyczne, odwrotnie jajowate z zatokami, późno się rozwijające, ale długo nieraz całą zimą, utrzymujące się na drzewie

Kwiaty - niepozorne, zwisające

Owoce - żołędzie o bardzo zmiennych kształtach i rozmiarach, umieszczone po 2-3 na szypułkach

Lipa drobnolistna *Tilia cordata*

Drzewo liściaste o bardzo regularnej, gęstej prawie kulistej koronie

Pień - prosty, szeroki u nasady, z licznymi odroślami

Kora - brązowoszara z drobnymi płytkimi spękaniem wzdłuż pnia

Korona - bardzo regularna, gęsta, liczne konary, w części dolnej zwieszono łukowato ku dołowi, w części górnej wzniesione ostro ku górze, liczne gałęzie

Liście - sercowate, ostro zakończone, ciemnozielone, jesienią żółto-brązowe

Kwiaty - kremowe o bardzo silnym, charakterystycznym zapachu, kwitnące na początku lipca

Owoce - nagi orzech ze skrzydełkiem

Jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*

Wysokie drzewo liściaste, zakończone luźną koroną

Pień - wysoki, prosty, szyja korzeniowa silnie rozwinięta

Kora - szara o podłużnych, krótkich płytkich spękaniach

Korona - owalna, przejrzysta, konary nieliczne, grube, znacznie wychylające się na boki, gałęzie zgięte do dołu, ale na końcach wzniesione do góry; tworzą charakterystyczne esowate wygięcia

Liście - nieparzystopierzaste, dość duże, o 7-13 listkach, od góry ciemnozielone, od spodu jaśniejsze, opadające natychmiast po przymrozkach

Kwiaty - zebrane w obfite wiechy o purpurowej barwie pręcików, rozwijające się wcześniej niż liście

Owoce - spłaszczone skrzydłaki zebrane w wiechy

Modrzew europejski *Larix decidua*

Smukłe drzewo iglaste, o regularnej, lekkiej budowie

Pień - prosty, gładki

Kora - brązowo-czerwona, podłużne spękania, łuszczące się cienkimi blaszkami

Korona - stożkowata, regularna w budowie, przejrzysta, gałęzie liczne, w dolnych partiach zwisające, górą wzniesione

Igły - równowąskie, miękkie, opadające na zimę, ułożone w pęczki na krótkopędach, wiosną i latem jasnozielone, jesienią żółknące

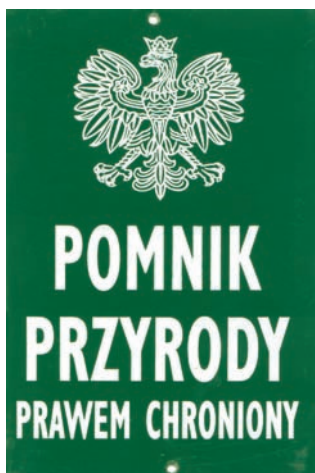
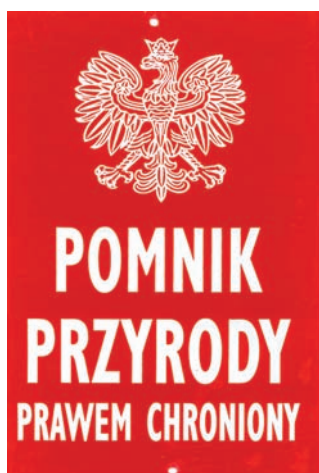
Szyszki - niewielkie szyszki o długości 2-4 cm, jajowate

Pomnik Przyrody-
Aleja Lipowa w Giżycku

Pomnik Przyrody-
„Dąb nad Mukrem
im. Karola Małłka”

Oznaczenie drzew pomnikowych

Brzoza brodawkowata
Betula pendula (Betula verrucosa)

Buk zwyczajny *Fagus sylvatica*

Cis pospolity *Taxus baccata*

Dąb szypułkowy *Quercus robur*

Jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*

Kasztanowiec zwyczajny
Aesculus hippocastanum

Klon zwyczajny *Acer platanoides*

Lipa drobnolistna *Tilia cordata*

Modrzew europejski *Larix decidua*

Olsza czarna *Alnus glutinosa*

Sosna zwyczajna *Pinus silvestris*

Wiąz szypułkowy, limak
Ulmus laevis

Sosna zwyczajna *Pinus silvestris*

Drzewo iglaste o zmiennym pokroju , u młodych pokrój stożkowy, potem nieregularny

Pień - prosty, równy, gładki

Kora - gruba, brązowocynamonowa, o głębokich wielobocznych spękaniach

Korona - zmienna, u okazów rosnących pojedynczo często wychylona i rozciągnięta, konary grube, nieliczne, rozmieszczone nieregularnie, osadzone prawie prostopadle do osi drzewa, często zwisające

Igły - zebrane po dwie w pęczku, ostre, kłujące, często skręcone dookoła osi, niebieskawozielone

Szyszki - jajowate o długości 3-7 cm, ustawione po 2-3 na krótkich trzonkach, dojrzewające w drugim roku, nasiona drobne, ze skrzydełkiem

Klon zwyczajny *Acer platanoides*

Drzewo liściaste osiągające dość znaczne wymiary, o silnej, masywnej sylwetce

Pień - prosty, zakończony masywnymi konarami skierowanymi ukośnie ku górze

Kora - brązowoszara, o krótkich podłużnych, dość regularnych i płytkich spękaniach

Korona - najczęściej kulista lub kopulasta, pokryta gęstym listowiem, gałęzie sztywne, skierowane ukośnie ku górze

Liście - duże, klapowane, ostro powcinane, ciemnozielone, połyskujące

Kwiaty - zielonkawożółte, zebrane w obfite kwiatostany przed rozwinięciem liści

Owoce - rozłupnia oskrzydłona, o skrzydełkach rozchylonych pod kątem rozwartym

Kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum*

Masywne drzewo liściaste o średniej wysokości, gęsto ulistnione

Pień - prosty, często spiralnie skręcony

Kora - brązowo-cynamonowa, spękana lub łuszcząca się w nieregularne płyty

Korona - najczęściej kopulasta, zwarta, konary ustawione pod kątem ostrym do osi drzewa, wychylające się łukowato na boki, gałęzie grube, powyginane esowato ku dołowi

Liście - duże, dłoniaste, złożone z 5-7 bezogonowych listków o długości 10-25 cm, ciemnozielone

Kwiaty - białe, zebrane w stojące wiechy o wysokości 20-30 cm, kwitnące w pierwszej połowie maja

Owoce - duże (do 6 cm) kolczaste, kuliste, barwy zielonej, z 1-2 brązowymi nasionami w środku

Buk zwyczajny *Fagus silvatica*

Masywne drzewo liściaste osiągające nieraz bardzo duże rozmiary

Pień - prosty, równy, gładki

Kora - popielatoszara, gładka, trwale zachowująca wszelkie uszkodzenia i nacięcia

Korona - kopulasta lub kulista, konary osadzone pod kątem ostrym do osi drzewa, gałęzie cienkie i liczne, z dużą ilością charakterystycznych długich i ostro zakończonych pąków

Liście - eliptyczne, lekko ząbkowane, ostro zakończone, od góry ciemnozielone, połyskliwe, od dołu matowe

Kwiaty - kwiatostany pręcikowe zwieszające się, rozwijające się równocześnie z liśćmi, kwiaty słupkowe skierowane ku górze

Owoce - orzech (bukiew) ostry, trójkanciasty, otoczony charakterystyczną miseczką pokrytą kolcami

Brzoza brodawkowata *Betula pendula* (*Betula verrucosa*)

Smukłe drzewo liściaste o luźnej, nieregularnej sylwetce

Pień - zwykle prosty, wysoki, oś drzewa zaznaczona na znacznej długości zbieżystą strzałą

Kora - biała w górnych partiach pnia, łuszcząca się poprzecznie wokół pnia, w dolnych silnie splekana, brązowoczarna

Korona - zmienna, najczęściej wydłużona i wąska, gałęzie liczne, osadzone pod kątem ostrym do osi drzewa, gałązki silnie zwisające

Liście - drobne, trójkątne, ostro, podwójnie ząbkowane, osadzone na krótkich pędach po dwa, liście ciemnozielone

Kwiaty - kotki pręcikowe długie i zwisłe, żółte, słupkowe pojedyncze kotki na krótkich bocznych pędach

Owoce - drobne orzechy oskrzydłone, opatrzone delikatnymi, przezroczystymi skrzydełkami

Olsza czarna *Alnus glutinosa*

Wąskie, smukłe drzewo liściaste z wyraźną strzałą na całej wysokości

Pień - prosty, równy, z piętrowo ułożonymi gałęziami, widoczny do wierzchołka korony

Kora - ciemnobrunatna, a nawet prawie czarna, gęsto rzeźbiona, o krótkich, płtykich spękaniach, łuszcząca się małymi tafelkami, świeżo ścięte drzewo szybko zmienia barwę na pomarańczową

Korona - wąsko stożkowata z zaokrąglonym wierzchołkiem, gałęzie liczne, cienkie, osadzone pod kątem prostym do osi drzewa

Liście - odwrotnie jajowate, z wycięciem na końcu, ciemnozielone

Kwiaty - kotki pręcikowe zwisające na długich ogonkach, zawiązujące się w końcu lata, kwiatostany słupkowe, ukazujące się na jesieni w formie zdrewniałej szyszeczki

Owoce - zdrewniałe szyszeczki pozostające na drzewie przez całą zimę, wyraźnie widoczne

Cis pospolity *Taxus baccata*

Krzew lub niewielkie drzewo iglaste, dorasta do 6-15 m wysokości i 5-10 m szerokości

Kora - cienka i gładka, szaro lub czerwonobrazowa, często łuszczy się cienkimi płatami

Korona - gałęzie szeroko rozpostarte, wzniesione do góry, wyrastają od samej podstawy pnia

Igły - zimozielone, spłaszczone o dł. 2-3 cm, niekłujące, miękkie, osadzone na krótkim, cienkim ogonku, od góry ciemnozielone i błyszczące, od dołu, zaś matowe i jaśniejsze, bez zapachu

Kwiaty - roślina dwupienna, kwiaty męskie liczne, w żółtych główkach umiejscowione w kątach igieł, kwiaty żeńskie są mniej licznie, niepozorne

Owoce - charakterystyczna czerwona osnówka

Wiąz szypułkowy, limak *Ulmus laevis*

Wysokie, okazałe drzewo liściaste do wys. 35-40 m

Pień - prosty, rozszerzony u podstawy, z przyporami

Kora - szarobrązowa, łuszcząca się cienkimi płatami

Korona - szeroka, kopulasta lub pucharowato rozszerzona ku górze, obwodowe, drobne gałęzie często zwisają

Liście - eliptyczne lub odwrotnie jajowate, najszersze powyżej środka, podwójnie pikowane, na szczycie nagle zaostrome, silna asymetryczność liści u nasady

Kwiaty - niepozorne, na długich zwisających szypułkach, zebrane w pęczki

Owoce - małe i płaskie, dyskowato oskrzydłone orzeszki, zwisające na 1-2 cm szypułkach

*źródło opisu: Bogdaszewska Z. Bliscy znajomi – poznajemy drzewa i krzewy. ZDA PAN w Baranowie 2001

Wysokość

Zmierzenie wysokości drzewa wcale nie jest trudne. Najłatwiej oszacować wysokość przez porównanie do otaczających elementów o znanej wysokości lub poprzez porównanie krotności wzrostu drugiej osoby, która stoi na linii między drzewem a obserwatorem. Poproś kolegę, aby stanął pod drzewem i stał w takiej odległości, by widzieć je całe. Zmierz ile razy wysokość „mieści się” w wysokości drzewa. Otrzymałą liczbę powtórzeń pomnóż przez wzrost kolegi stojącego pod drzewem. Wysokość podaj w (m).

Wiek

Znaczne rozmiary drzew pomnikowych mogą być związane ze znacznym wiekiem drzew, jednak nie we wszystkich przypadkach. Mimo to najprostszą metodą określenia wieku drzewa stojącego jest zmierzenie jego pierśnicy/obwodu i odczytaniu wieku drzewa z prostej tabeli, (oczywiście oznaczając wcześniej jego gatunek) Korzystając z tej metody uzyskujemy jedynie wartość przybliżoną, bowiem wpływ na przyrost drzew może mieć wiele czynników np. żyźność

siedliska oraz warunki panujące w poszczególnych latach: temperatura, opady, nasłonecznienie. Im te warunki są korzystniejsze, tym oczywiście większy przyrost roczny. Szukając drzew najstarszych należałoby w pierwszej kolejności zbadać, te które rosną, bądź rosły przez dłuższy czasu w otoczeniu innych drzew. Drzewa rosnące zwykle w silnym zwarciu odznaczają się bardzo małymi przyrostami rocznymi na grubość, co powoduje że mogą być o wiele starsze od drzew o tym samym obwodzie, ale rosnących na otwartej przestrzeni. Różnica między wiekiem rzeczywistym, a określonym na podstawie średnicy drzewa może wynieść nawet 20 lat, nie ma jednak lepszej, prostszej, nieinwazyjnej metody oznaczania wieku drzew.

Tab. 2. Tabela wiekowa drzew (Oprac. przez prof. dr Longina Majdeckiego)

GATUNEK		Wiek drzewa (w latach):				
		20	40	70	100	120
		Średnica drzewa (w cm):				
Topola biała Topola czarna	<i>Populus alba</i> <i>Populus nigra</i>	35	70	100	125	145
Lipa drobnolistna Lipa szerokolistna	<i>Tilia cordata</i> <i>Tilia platyphyllos</i>	17	35	57	78	92
Grab zwyczajny Głóg Buk pospolity	<i>Carpinus betulus</i> <i>Crataegus</i> <i>Fagus sylvatica</i>	7	15	35	50	60
Robinia akacyjowa	<i>Robinia pseudo-acacia</i>	13	26	45	62	75
Sosna zwyczajna	<i>Pinus silvestris</i>	12	25	50	68	80
Klon zwyczajny Klon jawor Platan klonolistny	<i>Acer platanoides</i> <i>Acer pseudoplatanus</i> <i>Platanus acerifolia</i>	12	25	40	55	67
Jesion wyniosły	<i>Fraxinus excelsior</i>	12	26	45	60	72
Kasztanowiec zwyczajny	<i>Aesculus hippocastanum</i>	20	38	65	87	105
Dąb szypułkowy Dąb bezszypułkowy	<i>Quercus robur</i> <i>Quercus petraea</i>	9	18	35	47	55
Świerk pospolity	<i>Picea abies</i>	12	25	50	70	82
Modrzew europejski	<i>Larix decidua</i>	17	35	52	67	79
Klon polny Wierzba biała	<i>Acer negundo</i> <i>Salix alba</i>	27	54	85	-	-
Brzoza brodawkowata Brzoza omszona	<i>Betula verrucosa</i> <i>Betula pubescens</i>	22	34	57	79	-
Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i>	15	30	51	73	90
Tuja - żywotnik	<i>Thuja occidentalis</i>	5	10	20	35	-
Olsza czarna Czeremcha zwyczajna	<i>Alnus glutinosa</i> <i>Prunus padus</i>	17	30	50	70	-

Ocena stanu zdrowotnego

Proponowana metoda oceny stanu fitosanitarnego opiera się na badaniu zewnętrznych objawów (symptomów). O złej kondycji drzewa świadczy zahamowanie wzrostu gałęzi i liści (liście o mniejszej powierzchni i zredukowanej gęstości w koronie), zamieranie gałęzi, odpadająca kora oraz zmniejszona odporność na choroby i szkodniki. Oceniając stan zdrowotny wytypowanego obiektu musimy zatem zwrócić uwagę na stan kory, liści oraz o ile występują w koronie suche gałęzie lub konary, ocenić procentowo stopień zasychania korony. Ponadto należy zwrócić uwagę, czy roślina nie jest zaatakowana przez szkodnika lub choroby. W opisie stanu zdrowotnego warto wskazać rodzaj uszkodzenia np. zwinięte liście, ubytki kory itp. Szacowanie stanu korony pojedynczego drzewa prowadzi się obserwując całą koronę od dołu ku górze. Obserwacje prowadzimy z kilku kierunków i odległości równej wysokości drzewa. Oceniać powinniśmy ogólny pokrój korony, szczególną uwagę zwracając na jej kształt i zgodność ze wzorcem typowym dla gatunku. Do określenia żywotności drzewa najłatwiej posłużyć się uproszczoną 5-stopniową skalą Pacyniaka i Smólskiego:

1. Drzewo zdrowe, bez ubytków i obecności szkodników,
2. Drzewo z częściowo obumierającymi cieńszymi gałęziami w wierzchołkowej partii korony, z pojedynczymi szkodnikami,
3. Drzewo mające w 50% obumarłą koronę lub pień, w znacznym stopniu zaatakowane przez szkodniki,
4. Drzewo mające w 70 % obumarłą koronę lub pień, z dużymi ubytkami tkanki drzewnej,
5. Drzewo mające w ponad 70 % obumarłą koronę lub pień, z licznymi dziuplami lub martwe.

Przed przystąpieniem do inwentaryzacji przyrodniczej stwórzmy prostą kartę pracy zawierającą przedstawione wyżej cechy, wpisując na bieżąco w terenie diagnozowane parametry unikniemy pominięcia któregoś z nich.

Mamy ciekawe drzewo i co dalej?

Procedura zgłaszania pod ochronę pomników przyrody.

W świetle aktualnie obowiązujących przepisów i kompetencji organów administracji publicznej, uznania tworców przyrody kwalifikujących się do ochrony jako pomnik przyrody dokonuje rada gminy. Ustanowienie pomnika od sierpnia 2009 r. następuje w formie uchwały rady gminy (wcześniej było to możliwe także rozporządzeniem wojewody). Uchwała wymaga uzgodnienia z Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska i winna określać nazwę pomnika przyrody, jego położenie, sprawującego nadzór, szczególne cele ochrony oraz zakazy dla niego właściwe, umożliwiające prowadzenie ochrony obiektu, wybrane spośród wymienionych w art. 45 ust. 1 *Ustawy o ochronie przyrody*. Obiekt uznany za pomnik przyrody jest chroniony prawem i nie może być niszczone, przekształcany, a wszystkie prowadzone prace ingerujące w chroniony obiekt nie związane z jego konserwacją są zakazane.

Przygotowanie dokumentacji

Po zidentyfikowaniu ciekawego okazu należy zdobyć przychyłność i akceptację właściciela gruntu, na którym on znajduje się – komunikacja społeczna podstawą sukcesu. Zgoda właściciela wyrażona na piśmie jest najważniejszym załącznikiem do wniosku do organu, który nadaje miano pomnika przyrody. Można posłużyć się następującym sformułowaniem:

OŚWIADCZENIE WŁAŚCICIELA – ZARZĄDCY

Niniejszym oświadczam, iż wyrażam zgodę i nie zgłaszam zastrzeżeń do uznania opisanego we wniosku obiektu za pomnik przyrody i objęcia go ochroną prawną na mocy ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2004 nr 92 poz. 880), nie będę występował z roszczeniem z tytułu ewentualnego ograniczonego prawa do korzystania z własności. Ponadto oświadczam, iż zapoznałem się z obowiązującymi zakazami dla tej formy ochrony i zobowiązuję się do ich przestrzegania.

Oświadczenie opatrzone datą i czytelnym podpisem właściciela załączamy do wniosku.

Wniosek

Opis obiektu zasługującego na objęcie ochroną jako pomnik przyrody należy przedstawić w formie **wniosku o uznanie za pomnik przyrody (Załącznik nr 1)**. Nie musimy się obawiać, że brak fachowego przygotowania uniemożliwi nam przygotowanie profesjonalnie wypełnionego wniosku. Dla ułatwienia w załączeniu przedstawiono wzór takiego dokumentu. Zgłoszenie powinno zawierać niezbędne informacje umożliwiające identyfikację projektowanego pomnika, czyli zgromadzoną przez nas dokumentację przyrodniczą uzyskaną podczas prowadzonej inwentaryzacji. Wniosek może złożyć każdy osobiście lub korespondencyjnie w odpowiednich gminnych wydziałach ochrony środowiska. Prawda jest taka, że im więcej potrzebnych informacji zbierzemy sami, tym większe są szanse na rzeczywiste objęcie interesującego nas obiektu ochroną i tym szybciej może się to stać. Wniosek powinien w szczególności określać podmiot ochrony – czy jest to głąz, drzewo, krzew czy inny obiekt, gatunek, orientacyjny obwód, położenie obiektu – w przypadku miasta należy podać ulicę i numer, ewentualnie rodzaj nieruchomości, w przypadku terenów leśnych nazwę nadleśnictwa, leśnictwa, numer oddziału i pododdziału. Opis lokalizacji obiektu musi być na tyle dokładny, aby wskazany obiekt można było bez problemu odnaleźć w terenie. Coraz powszechniej używane odbiorniki GPS, pozwalające na dokładne określenie współrzędnych geograficznych, mogą okazać się tu bezcenne. Należy zwrócić uwagę na uzasadnienie merytoryczne, w którym udowadniamy, że dany obiekt spełnia ustawową definicję wnioskowanej formy ochrony, szczególnie należy zaakcentować „indywidualne cechy wyróżniające spośród innych tworów przyrody” i „szczególną wartość przyrodniczą, naukową, kulturową lub krajobrazową”. Wystarczy krótkie uzasadnienie, nie ma potrzeby sporządzać obszernej dokumentacji.

Załączniki do wniosku

Do wniosku powinniśmy załączyć szkic sytuacyjny lub mapę z zaznaczonym obiektem, zgodę właściciela terenu oraz dokumentację fotograficzną – wykonujemy zdjęcia całego obiektu najlepiej z różnych kierunków.

Mapę kartograficzną lub mapę gminy możemy zdobyć w Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartografii w danym powiecie (skala 1:50 000 lub 1:25 000), wiąże się to z niewielkimi kosztami.

Nie zapomnijmy o formalnej poprawności wniosku, przede wszystkim o zawarciu naszych danych osobowych i własnoręcznym podpisie. Wniosek składamy w Urzędzie Gminy i uzbrajamy się w cierpliwość. Warto monitorować dalsze losy wniosku i naszego pomnika.

ZAŁĄCZNIK NR 1

miejsowość/data

Burmistrz Miasta/ Wójt Gminy.....

WNIOSEK O UZNANIE ZA POMNIK PRZYRODY

1. Przedmiot ochrony:
2. Nazwa projektowanego pomnika (proponowana lub istniejąca historycznie):
3. Opis pomnika:
  - a) gatunek: nazwa
  - b) obwód pierśnicy w cm:
  - c) pierśnica w cm:
  - d) wysokość w m:
  - e) wysokość do pierwszego konaru w m:
  - f) stan zdrowotny i zauważone uszkodzenia:
  - g) wymagane zabiegi ochronne:
  - h) uzasadnienie wniosku:
4. Adres obiektu
  - a) miejscowość:
  - b) gmina:
  - c) nadleśnictwo, leśnictwo, obręb:
  - d) numer ewidencyjny działki, według ewidencji gruntów:
  - e) oznaczenie władającego nieruchomością, na której zlokalizowany jest obiekt:
  - f) informacje dodatkowe związane z lokalizacją przestrzenną pomnika:

Opis ewidencyjny wykonał:

Imię i nazwisko:

Adres:

Telefon:

Data i podpis:

Uwagi:

- *Zanim zaczniesz wypełniać wniosek upewnij się, czy drzewo nie jest już objęte ochroną. Takie informacje można uzyskać w Urzędzie Gminy/Urzędzie Miasta (Wydział Ochrony Środowiska), w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie (www.olsztyn.rdos.gov.pl) lub w siedzibie najbliższego Nadleśnictwa.*
- *Do wniosku należy dołączyć dokładny szkic umożliwiający odnalezienie pomnika w terenie.*
- *Numer ewidencyjny działki podaje Urząd i dołącza wycinek z mapy ewidencyjnej z dokładnym oznaczeniem miejsca położenia pomnika.*
- *W przypadku większej liczby drzew (np. aleja) do wniosku należy dołączyć spis pomiarów wszystkich drzew (oddzielnie dla prawej i lewej strony alei)*
- *Wniosek powinien zawierać dokumentację fotograficzną.*
- *Zgłoszenia pomnika przyrody może dokonać każdy (zarówno osoby prywatne, jak i szkoły, czy stowarzyszenia) osobiście lub korespondencyjnie.*
- *Pożądana jest zgoda władającego nieruchomością.*

„Nasz kandydat”, czyli najwyższy czas na jakiś przykład!

Poniżej przedstawiamy drzewo-kandydata na pomnik przyrody, z nadzieją, że poniższy opis i zdjęcia posłużą jednocześnie jako przykład „dobrej praktyki pomnikowej”. Wspomniane drzewo to klon zwyczajny rosnący przy ul. Świerczewskiego 2 (początek skrzyżowania z ul. Węgorzewską) we wsi Pozezdrze, przy wiekowym budynku Szkoły Podstawowej im. J. Tressenberg. Obecnie drzewo to wyróżnia się w krajobrazie ulicy, w związku z przebudową której wycięto szpaler przydrożnych lip i klonów. Za ochroną przedstawiciela pozezdrzańskiej zieleni, przemawia również fakt, iż na terenie tej gminy nie zarejestrowano dotychczas pomnika przyrody ożywionej. Pomnik przyrody usytuowany przy szkole pełniłby również ważną rolę edukacyjną w życiu społeczności szkolnej. Drzewo ma obwód 315 cm i jest wysokie na ok. 18-20 m. Klon jest w dobrej kondycji zdrowotnej, co w perspektywie może oznaczać jego jeszcze długie lata życia. Przymierzmy się więc do sporządzenia wniosku dla tego konkretnego okazu.

Wójt Gminy Pozezdrze

WNIOSEK O UZNANIE ZA POMNIK PRZYRODY

1. Przedmiot ochrony: *wybieramy spośród kategorii - drzewo, krzew, grupa drzew, grupa krzewów, aleja lub wpisujemy inny proponowany obiekt*
w tym przypadku chcemy objąć ochroną rodzimy gatunek drzewa
2. Nazwa projektowanego pomnika (proponowana lub istniejąca historycznie):
nazwa powinna mieć związek bezpośrednio z gatunkiem drzewa/krzewu, z jego walorami przyrodniczymi bądź krajobrazowymi oraz z historią i tradycją regionu czy też okolicznych miejscowości/lasu
może to być nazwa związana z patronem szkoły, przy której rośnie drzewo
3. Opis pomnika:
  - a) gatunek: *podajemy nazwę polską oraz nazwę łacińską,*
klon zwyczajny *Acer platanoides*
  - b) obwód pierśnicy w cm: *wpisujemy wynik naszego pomiaru- 315 cm*
(po zaokrągleniu)
  - c) pierśnica w cm: *średnica, czyli mniej więcej 1/3 obwodu- około 100 cm*
  - d) wysokość w m: *szacunkowo-18-20 m*
  - e) wysokość do pierwszego konaru w m: *szacunkowo- 4-5 m*
  - f) stan zdrowotny i zauważone uszkodzenia: *podajemy w skali Pacyniaka i Smólskiego, krótko charakteryzujemy ewentualne uszkodzenia*
2 w skali P-S, nie stwierdzono większych uszkodzeń i obecności szkodników, w niewielkim stopniu ma miejsce zasychanie korony, pojedyncze suche gałęzie w dolnej części korony zostały przycięte
  - g) wymagane zabiegi ochronne: *wszelkie zabiegi jakie będzie trzeba podjąć w ramach ochrony (obcięcie suchych konarów, plombowanie, czyszczenie dziupli, ściąganie jarzmem konarów i gałęzi, wzmacnianie pnia klamrami, rodzaj ogrodzenia, umieszczenie tabliczki urzędowej).*
Drzewo jest w dość dobrej kondycji, na dzień obecny zabiegi mogłyby się jedynie ograniczyć do oznaczenia obiektu i umieszczenia tabliczki.
  - h) uzasadnienie wniosku: *część najważniejsza, kwestia dokładniej poruszana była na wcześniejszych stronach przewodnika. Drzewo spełnia, a nawet*

znacznie przekracza, przyjęte powszechnie standardy minimalnego rozmiaru obwodu dla swojego gatunku. Cechuje je również dobry stan zdrowotny, co sprzyja zasadności jego ochrony. Drzewo wyróżnia się z krajobrazu ul. Świerczewskiego i pozostałej zieleni na terenie wsi Pozezdrze. Dbanie o lokalną przyrodę poprzez ustanowienie pierwszego pomnika przyrody ożywionej na terenie gminy, z pewnością wpłynie na jej dobry wizerunek. Pomnik miałby również wymiar edukacyjny dla lokalnej społeczności uczniowskiej, gdyż drzewo rośnie na terenie szkoły podstawowej.

4. Adres obiektu

- a) miejscowość: Pozezdrze
- b) gmina: Pozezdrze
- c) nadleśnictwo, leśnictwo, obręb: -
- d) numer ewidencyjny działki: 220/6
- e) oznaczenie władającego nieruchomością, na której zlokalizowany jest obiekt: *imię i nazwisko, adres*, Gmina Pozezdrze
- f) informacje dodatkowe związane z lokalizacją przestrzenną pomnika:
Podajemy wszystko co może ułatwić znalezienie obiektu urzędnikowi weryfikującemu nasz wniosek (dojazd, oddalenie od najbliższej miejscowości, cechy charakterystyczne lokalizacji) obiekt zlokalizowany przy ul. Świerczewskiego 2 (początek skrzyżowania z ulicą Węgorzewską), przy budynku Szkoły Podstawowej im. J. Tressenberg w Pozezdrzu

Opis ewidencyjny wykonał: *podajemy nasze dane osobowe i kontaktowe*

Imię i nazwisko:

Adres:

Telefon:

Data i podpis: *odręczny podpis i data*

Załączniki: *wypisujemy załączone dokumenty, zgodę właściciela nieruchomości, mapy lub szkice, zdjęcia*

Kandydat na drzewo pomnikowe w Gminie Pozezdrze – klon zwyczajny

Mapa przedstawiająca lokalizację obiektu.

Przedmiotowe drzewo z pewnością łatwo odnaleźć w terenie, z tego względu załączono jedynie mapę poglądową. Obiekt zaznaczono strzałką.

Pomiar obwodu pnia w pierśnicy.

Ważniejsze wykorzystane pozycje literatury:

- Bogdaszewska Z., 2001: Bliscy znajomi – poznajemy drzewa i krzewy. ZDA PAN w Baranowie
- Buliński M., 1990: Pomnikowe drzewa i krzewy w nowoczesnej ochronie przyrody. Salamandra. Magazyn Przyrodniczy, 10.
- Dąbrowski S., Polakowski B., Wołos L., 1999. Obszary chronione i pomniki przyrody województwa warmińsko-mazurskiego. Urząd Wojewódzki, Wydział Ochrony Środowiska i Rolnictwa w Olsztynie, Olsztyn
- Instrukcja do sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Departament Leśnictwa, Załącznik nr 11 do Instrukcji Urządzania Lasów, Warszawa 1996
- Kacprzak K., 2005. Ochrona pomników przyrody. Zasady postępowania administracyjnego. Wyd. ABRYS, Poznań
- Kiszkurko S. Pomniki Przyrody. Liga Ochrony Przyrody Zarząd Okręgu w Szczecinie
- Klimek R., Rużewicz W., Sulej A., 2009. Gmina Krukłanki. Historia i przyroda. Urząd Gminy Krukłanki & Wydawnictwo Mantis, Olsztyn
- Kruszelnicki J. Kruszelnicka A. 2001: Mazurski Park Krajobrazowy. Wydawnictwo KENGRAF, Krutyń
- Podgórcy B. i A., 2009. Drzewa w pomniki zakłete. Drzewa pomnikowe w Rudzie Śląskiej. Wydawnictwo KOS, Katowice
- Ruciński P. 1998. Motywy i kryteria uznawania twórców przyrody za pomniki. Las Polski, 23
- Sulej A., 2005. Spotkania z przyrodą Puszczy Boreckiej. Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego „Puszcza Borecka”, Jurkowo

Strony internetowe:

<http://www.olsztyn.rdos.gov.pl>

<http://www.isip.sej.gov.pl>

<http://www.geoportal.gov.pl>

<http://www.kp.org.pl>

<http://www.salamandra.org.pl>

NOTATKI